

Bölge Uzmanı ile Söyleşi / Interview with Regional Expert

Türk Dünyası Kültür Ekolojisi Ortaklığı: MOĞOLİSTAN

Söyleşi: Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Söyleşi Yapanlar:

Dil ve Edebiyat: Arş. Gör. Ahmet Serdar Arslan (ASA)

Sosyoloji: Arş. Gör. Taner SABANCI (TS)

Söyleşi Yapılan Tarih: 09 Ocak 2020

Söyleşi Yapılan Yer: Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü,
ANKARA

ASA: Saygıdeğer Özkul Hocam, öncelikle söyleşi talebimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Doğu Asya Araştırmalarının bu sayısında Moğolistan ve Moğolistan kültürü üzerinde duracağız. Bu bağlamda, Türk kültür tarihi içinde Moğolların yeri hakkında bizlere bilgi verebilir misiniz?

Ben teşekkür ediyorum, hoş geldiniz diyorum. Öncelikle Türk kültür tarihi açısından bize en yakın ulusların başında özellikle de bazı kültürel özellikler bakımından Moğolların geldiğini düşünüyorum. Kanaatime göre başlangıçta ikimiz de birer orman kavmiyiz, bozkıra çıkışımız çok sonradan olacak ama 20. yüzyıla kadar Türkler ve Türk kültürü, Moğollar ve Moğol kültüründen 500 ila 600-700 yıl hep önde olmuştur. Bunu bizim dünya kültürleri ile daha fazla karşı karşıya oluşumuza ve onlara bağlı olarak yaşadığımız kültür değişimleri ile oluşturduğumuz kültürel zenginleşmeye bağlıyorum. Bir başka ifade ile Türk kültürünün beş yüz altı yüz sene önceki tarihî dönemlerini merak ettiğimizde, Moğolların bulabildiğimiz kültür verilerinin büyük bir kısmından yola çıkarak Türk dünyasını, özellikle İpek Yolu etrafında şekillenen, oluşan ve gelişen Oğuzluk ile ilgili kültürel öğeleri daha rahat açıklayabiliriz. Ancak İpek Yolu çevresi, Akdeniz çevresi, Balkanlar ve Karadeniz çevresinden yavaş yavaş Sibiryaya doğru gittiğimiz zaman; Batı Sibiryaya olsun, Altaylar ve Altayların ardı, Baykal çevresi ve Saha Türklerine yani Yakutistan'a doğru yükseldikçe, Moğollara yakın, koşut hatta eş zamanlı Hubsukol Gölü civarında yaşayan Duha Uygurlarını düşündüğümüzde Moğolların

bile gerisinde bir sosyal ve kültürel gelişim çizgisi takip eden Türk boyları ile karşılaşabiliriz.

Dolayısıyla bu soruya tek bir cevap vermek, “Bu eşittir, budur” demek doğru olmaz. Moğol kültürünün tarihî akışı bir ya da iki -belki de Buryatları falan da düşünürsek- iki ya da üç çizgiden akıyor ama Türk kültürü tarihi 30- 40’a yakın farklı sosyal kültürel gelişme çizgileri yaşıyor ve yarına akıyor. Dolayısıyla hangisi ile Moğolları kıyasladığımızı iyi bilmeliyiz. Türkiye Türkleri ile Moğolları mı karşılaştırıyoruz yoksa Duha Uygurları ile mi Hakas Türkleri ile mi Moğolları karşılaştırıyoruz? Buna dikkat edersek daha sağlıklı, daha güzel, daha açıklayıcı ve yararlı cevaplar verilebilir diye düşünüyorum.

ASA: Sayın Hocam, peki, Türk ve Moğol kültürünün ortak unsurları nelerdir? İki toplum arasındaki farklılıklar konusunda neler söylenebilir?

O kadar çoktur ki... Mesela Moğolca uzmanlarından Sir Gerard Clauson bir çalışmasında “Moğolcadaki kültür ile ilgili kelimelerin % 80’i Türkçedir” demektedir. Mesela ne gibi? Bizdeki “sağmak” kelimesi Moğolcada da “sav-”. Hayvan adlarında biz “deve” derken Moğollar “teme”. Eğer Clauson’un bu hükmü doğruysa, Clauson’un bu tespitinden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Moğolların ilkel ve iptidai zamanlarını daha gelişmiş ve tekâmül etmiş bir hale dönüştüren biz Türkleriz. Ya da Moğollar, Türk kültüründen ve biz Türklerden aldıkları, edindikleri kültür öğeleri ile kültürlerini zenginleştirmişler ve gittikçe tekâmül edip gelişmişlerdir. Bu nedenle de bu gelişme; bizden kaynaklı olduğu için Moğolların bize benzeyen çok yönleri vardır. Hayvan adları, -efendim- hayvanlar hakkındaki telakkiler, bozkır hakkındaki telakkiler, bozkırda yaşama biçimleri, geliştirilen silahlar, bunlar hep sanki Moğollar bizim çırağımız, biz usta onlar çirak gibi, bir usta-çirak ilişkisi içinde olmuş gibidir. Bizden öğrenmişlerdir. Moğolların dünya tarihinde Cengiz Han ile başlayan ve aşağı yukarı torunlarına kadar devam eden, yüzyılı bile bulmayan, saman alevi gibi bir parlamayı sönüşleri vardır. Yeryüzü tarihinin başka hiçbir döneminde başka bir şekilde Moğolluktan söz edemezsiniz. Moğollar var ama hiçbir şekilde ön planda olmayan, sıradan, küçük iptidai bir kavimle karşı karşıyasınız. Sadece Cengizliler dönemi, yani, Cengiz- Kubilay- Çağatay vd. oluşturduğu yüzyıllık bir zaman dilimidir. Dolayısıyla Moğollar yaşam tarzı olarak bizden çok etkilendiler; bunun içerisinde ordu kurmak, askerî sevk ve idare var. Uygurlar mesela... Moğolların yazısı yoktur. Cengiz, önce kağan oldu

sonra imparator oldu. İmparator olabilmek için büyük bir orduya sahip olmak yetmez ondan daha önemlisi büyük ve iyi yetişmiş bir kâtip ordusuna sahip olmak gerekir. Aksi halde sizin kağan veya imparator olarak ele geçirdiğiniz her şeyi askerleriniz yağmalar alır, gider ve sizin elinizde ve avucunuzda hiçbir şey kalmaz. Dolayısıyla siz büyük zaferler kazansanız, büyük ülkeler zapt etseniz bile büyük imparator olamazsınız, güçlü bir imparatorluk kuramazsınız. Okuma yazma bilmeyen Cengiz ve Cengiz'in ordusunun böyle bir şansı yoktu. Ama Cengiz'e gönüllü olarak katılan kan kardeşliği ile ona bağlanan Uygurların kağanı İdikut Kağan ve Uygurların dünyanın belki de en iyi yetişmiş kâtiplerini oluşturan, Budist kâtipler ordusu Cengiz Kağan'ın ve Cengizlilerin zapt ettikleri her şeyin kayıtlara girmesini ve Cengiz'in büyük bir kağan ve imparator olmasını sağlamıştır. Hatta bu kadar da değil. Uygurlar bir de Moğollara bir alfabe yaparlar kendi alfabelerinden. Bugün bile bu alfabe İç Moğolistan'da, Çin'deki Moğollar tarafından kullanılmaktadır. Adı da Uygur-Çin'dir ve Uygur alfabesi demektir. Yani alfabesinden besleyeceği hayvana ve onlardan yeme-içme, giyme şekillerine varıncaya kadar dünya görüşlerinin ve hayatlarının hemen hemen her safhasında Türklerin Moğollar üzerinde böylesine derin ve büyük tesirleri vardır. Bu kadar tesir altında bıraktığımız ikinci bir kavim bulabilmek çok zordur. Onun için bazı tarihçiler ve bazı insanlar Moğollar ile Türkleri aynı zannederler. Cengiz'in ve Moğolların Türk olduğunu düşünürler, bu doğru değildir. Türkler ve Moğollar aynı kavim değildir.

İç Moğolistan'da, bugünkü bağımsız Moğolistan'da iki milyon civarında nüfus vardır. Bu iki milyon nüfusu oluşturan pek çok büyük boy Moğollaşmış Türklerdir. Nasıl Moğollaştı Türkler? Kırgızların Uygur hâkimiyetine 845'te son vermesinden sonra Kırgızlar, Kuzeydoğu Türkistan'da hâkimiyet kurdular. Bugün Moğolistan dediğimiz yer tarihte Moğolistan adı ile bilinmez çünkü orada Moğollar yoktu. Moğollar bugünkü Moğolistan sınırlarının daha da doğusunda Mançurya'ya doğru İç Moğolistan'daydı. Bugünkü Moğolistan tarihsel olarak Kuzeydoğu Türkistan olarak adlandırılabilir bir yerdir. Kuzeydoğu Türkistan'da Türk hâkimiyeti Uygurların Kırgızlara yenilmesi ile birlikte Kırgızlara geçer. Ancak Kırgızlar Ötüken'e sahip çıkmamışlardır. O tarihî kutsal Türk yurduna Kırgızlar sahip çıkmayacaklar, ele geçirmeyecekler ve orayı başıboş bırakacaklar. Dolayısıyla bu boşluğu sayısı yavaş yavaş artmakta olan ve oradaki Türk sayısı azaldıkça oraya gelip yerleşen

Moğollar dolduracaktır ve Cengiz Han'ın ortaya çıktığı yer bugünkü Moğolistan sınırlarının en doğusunda Haldun Dağındadır. Ama Cengiz büyük bir kağan olma istidadı gösterir göstermez, ilk ele geçirdiği yer Ötüken olacaktır. Ötüken'i ele geçirmek demek; tarihin her döneminde Gök Tanrı tarafından bir kişiye kut verilirse ve kağan olarak seçilirse onun Ötüken'i ele geçirmesi mukadderdir ya da Ötüken'i ele geçiren bir kağanın meşruiyetinden hiç kimse şüphe etmeyecektir. Onun için onlar da Ötüken'i ele geçirecekler ve orada Karakurum adıyla bir baş şehir kuracaklardır. Daha önce Uygurların, efendim, Göktürklerin başkentliğini yapan o bölge Moğol Cengizlilerin de başkentliğini yapacak. Kırgızlar nedense hâlâ çok net anlayamayan nedenler ile bu töreyi devam ettirmediler, aşağılara Tanrı dağlarına indiler ve bugünkü Kırgızistan'a yerleştiler. O süreçte de Kuzeydoğu Türkistan'da kalan pek çok Türk boyu zaman içerisinde yavaş yavaş Moğollaştı. Ben Moğolistan'a gittim, yaklaşık bir yıl boyunca epey alan araştırması yaptım. Sahadaki köylüler bugün bile hala, aslen Türk asıllı olduklarını zaman içerisinde Moğollaştıklarını bilmektedirler. Mesela Merkitler, (Merkit adlı büyük bir Moğol boyu), Darhatlar, (Darhat adlı bir büyük Moğol boyu), Toğrullar veya (Tuğrullar adlı bir diğer büyük Moğol boyu). Bunlarla konuştuğunuz zaman "Bizim aslımız Türk'tür, Türk asıllıyız ama zaman içinde Moğollaştık, Türkçe konuşmayı unuttuk" diyeceklerdir. Ya da Müslüman olan küçük bir topluluk var orada Hotonlar. Hotonlar; Özbek, Uygur ve az miktarda Türkmen'den oluşan karışık bir toplum ve zaman içerisinde Türkçeyi tamamen unutacaklar. Moğolca konuşuyorlar ama halen dinlerini unutmuş değiller ve Müslümanlar. Aşağı yukarı Moğolistan'da yaşayan 30 40 bin nüfuslu Moğolca konuşan ama Müslüman bir topluluk var, bunlar bir diğeri. Moğolistan'da bugün yaşayan Müslüman Türkler var hâlâ. Mesela Kazaklar, Batı Moğolistan'da Bayan Ölgey denilen yerde yaşayan, Moğolistan'da Moğollardan sonra ikinci büyük topluluk Kazaklardır. 250 bin nüfusları var dolayısıyla iki milyon nüfuslu bir ülkede 250 bin, çok büyük bir nüfustur ve Batı Moğolistan'da hâkimdirler. Milletvekilleri ve pek çok yerde idareciler var falan... Moğolistan'da Kazaklardan sonraki üçüncü büyük halk Tıva Türkleridir. Yaklaşık 50 bin nüfus ile üçüncü büyük halktırlar. Tıva, 1944'den itibaren Rusya Federasyonu içerisinde yer alan özerk bir devlettir. Daha önce Tanrı Tuva Cumhuriyeti adı ile bağımsızdırlar. 1944 yılında bir gece de Stalin bunların bağımsızlığına son verecek ve Sovyetlerin bir parçası yapacak ama onlar hala o günlerin hatırası ile yaşayan ve Ruslara pek öfkeli olan bir Sibiryalı Türk halkı. Onlardan yaklaşık 50 bin kişilik bir

topluluk, tarihin en eski zamanlarından beri Moğolistan içinde yaşıyor çünkü hem Tıvalar hem Moğollar, Mançu İmparatorluğunun bir parçasıydı. Zannediyorum, Çini 1644 yılından itibaren, Mançular; Cengiz'in torunu Kubilay'ın ardıklarını Çin'den atacaklar. Cengizliler imparatorluğunun Çin'i, bu defa Mançu devletinin Çinine dönüşecek ve bu 1911 yılına kadar devam edecektir. 1911 yılında büyük Çin milliyetçisi *Sun Yat-sen* imparatorluğa son verip Çin Cumhuriyetini kurduğunda; son verilen imparatorluk aslında Çinli bir imparatorluk değildir. Birkaç yüzyıldan beri Çine hâkim Çin imparatoru konumunda olan Mançulardır. Mançular, Tunguzlar gibi Moğolların yeğeni veya onlara çok yakın akraba bir topluluktur. Mançurya dediğimiz bölge Kuzey Kore ile sınır olan bir bölgenin adıdır, İç Moğolistan'ın altındadır. Bugünkü Moğol giyimi bile Moğollara ait değildir. Aynı giyim Tıva Türkleri arasında da vardır ve zaman zaman Tıva Türkleri ile Moğollar kavga ederler. Bu sizin midir, bizim midir? Aslında ikisinin de değildir. Bu kılık kıyafet Mançu devletindedir. Mançuların imparatorluk giysileridir. Mançular, 1911'den itibaren tarih sahnesinden inince ve küçük bir halk olarak görünmez bir hale gelince Moğollar ile Tıvalar bunlara sahip çıkıyorlar ve ikisi arasında bir kavga söz konusu oluyor. Her halkın olduğu gibi Moğolların da cahilleri oldukça şovenisttir. Fırsatını bulduğunda bu tür Moğollar, Tıva Türklerini bile ayrı bir millet ve halk olarak görmezler. Onların, Moğolların bir parçası olduğunu iddia ederler. Bu biraz da Mançu mirasına sahip çıkabilmek için psikolojik tuhaf bir savunma mekanizması gibidir...

T.S.: Peki Hocam, Moğollar açısından bakıldığında Türkiye Türkleri hakkındaki genel düşünceleri nasıl ifade edebiliriz? Diğer bir deyişle Moğolistan'da Türkiye Türkü kimdir?

Tabi hangi Moğol ile konuştuğumuza bağlı. Eğer şehirli ve eğitilmiş bir Moğol ile konuşuyorsanız büyük bir ihtimalle Türkiye'ye gelmiş ya da Türkiye'den Moğolistan'a gitmiş bir ya da birkaç kişi ile temasa geçmiş bir insan olabilir. Son on beş yirmi yıl içerisinde Moğolistan'da liseyi bitirmiş çok zeki bir çocuksa çok büyük bir ihtimalle Türkçe bilen ve Türkiye'yi bilen birisidir. Bizim devletimiz Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra Avrasya'da pek çok ülkeye gösterdiği dostluğu ve kardeşliği Moğolistan'a da gösterdi. Yanlış hatırlamıyorsa, Moğolistan'dan yaklaşık yüz kişilik kontenjan, her yıl o kadar insan Türkiye'ye geldi ve eğitim gördü. Moğolistan'ın batısında Bayan Ölgey denilen bölgede yaşayan 250 bin kişilik Müslüman Kazak topluluğunun ayrıca 50 kişilik bir kontenjanı

olduğu düşünürsek bu 150 kişilik bir öğrenci kitlesi yapar ki iki milyonluk bir ülke için çok çok büyük bir nüfus bu. Başka, bizim hemen hemen her devlet dairemiz Moğolların devlet yapılarının modernleşmesi ve çağdaşlaşması için Moğolistan'a yardım etti ve karşılıklı anlaşmalar imzalandı. Mesela emniyet teşkilatı karşılıklı bir anlaşma imzalıyor. Bu yüzlerce emniyet komiserinin Türkiye'ye gelip 6 ay- 1 yıl gibi eğitim görmesi demektir, bu da Türkçenin öğrenilmesi demektir. Yahut askerî ataşeliğimiz, kara, hava ve deniz - Moğolistan'ın deniz kuvvetleri de var aslında küçük botlardan ibaret ama olsun- Moğolistan ile anlaşma imzaladı ki böyle bir anlaşma var. Ben mesela 250 civarında Moğol subayına Türkçe öğrettim ve her yıl da öğretilmiştir. Onların en başarılıları gelip genellekurmeyde kurmaylık eğitimi alacaklar, bu nedenle Türkçe öğreniyorlar ve aralarında inanılmaz bir yarış var. Dillerin benzerliği, yakınlığı söz konusu olduğu için de muhteşem bir şekilde Türkçeyi hızla öğrenip kullanan insanlar topluluğu. Dolayısıyla mübalağa etmeden söylüyorum Moğol aydınları arasında Türkçe, İngilizce ile yarışmaktadır. En azından bu kadarını söyleyebilirim. Tabi liseler vs. okulların ve ticaretin rolü var. Bizim oraya giden orada ticaret yapan, oraya yerleşen insanlarımız hiç de küçümsenmeyecek sayıdadır ve karşılıklı ilişkilere sahibiz. Kısaca, Moğolistan'da Türkiye meçhul bir yer değildir. Moğolistan'da Türkler de meçhul insanlar değildir. Moğol ifadesi ile Bilge Kağanın günümüzdeki çocuklarıdır. Gök Tengri'ye inanan -onlar Höh Tengri diyorlar-, Kök Tengrinin çocuklarıdır ve bize karşı devamlı bir dostluk ile muhabbet vardır.

ASA: Hocam, Türkiye Türkleri açısından bakıldığında kültür hayatımızda Moğolistan ve Moğollara dair yaygın kanıyı şekillendiren unsurlar nelerdir?

Bu da hangi Türkiye Türkü ile nerede konuştuğunuza bağlı. Bazı Türkiye Türklerine göre, yeri yurdu bile belli olmayan, nerede olduğu bile bilinmeyen, nedense çekik gözlü oldukları için! -Türkiye Türklerinin bazıları kendi gözlerinin çekik olmadığını zannederler oysa çekik gözlü olmayan başka milletlerden insanlar ile karşılaştıklarında dikkat etseler, kendi gözlerinin ne kadar çekik olduklarının farkına varırlar- Moğollar, Uzakdoğu'da yaşayan bizim insanımıza göre de çok zengin olmayan çok da dikkat edilmesi gerekmeyen bir ulustur. Ama biraz konu ile ilgilenen Türklere göre de asıl Türklerin uzak geçmişimizdeki anavatanı, en büyük devletlerini kurduğu tarihsel adıyla Kuzeydoğu Türkistan'dır. Bugünkü Moğolistan'a Kuzeydoğu Türkistan demek daha doğru olacaktır.

Daha önce de bahsettiğim gibi Kırgız kardeşlerimizin hâkimiyetlerini orada sürdürmemeleri ve Tanrı dağlarına göç etmeleri neticesiyle arkamızdan Moğollar geldi ve oraya yerleşti. O süreçte dinî anlayış aynı olduğu ve dilleri çok yakın olduğu için Tuğrullar, Merkitler, Darhatlar gibi Türk boyları zaman içinde Moğollaştı. Bu boylardan eğitilmiş insanlarla konuşulduğunda Türk asıllı olduklarını zaman içerisinde Moğollaştıklarını bilirler ama Türkiye’de bilinmeyen; oradaki o iki milyon Moğol’un da çok büyük bir kısmının Türk asıllı olup Moğollaştıklarıdır. Moğolistan’ın üçüncü büyük ulusu, Tıva Türkleridir ve gerçek anlamda ezilen bir topluluktur. Onları da Moğollaştırabilmeyi hayal ederler. Ama Tıva Türkleri en az Moğollar kadar kimlik ve hâkimiyet fikrine ve duygusuna sahip bir Türk topluluğudur. Unutmayalım Tıva Türkleri bildiğimiz gibi dünyada 1940’lara kadar Türkiye’den sonra ikinci bağımsız Türk devletidir. Dolayısıyla Tıva Türkleri bu şuur içinde olduklarından Moğollar onları şimdiye kadar Moğollaştıramamışlardır. Belki tek tük bireysel entegrasyonlar ve asimilasyonlar söz konusu ama Tıva Türkleri kimlikleri ile ayaktadırlar. Türkiye’de öyle herkes Moğolları bilmiyor. Tarihi biliyor ama bazen de yanlış biliyorlar, Moğolları Türk zannediyorlar, Cengiz Hanı Türk sanıyorlar.

T.S.: Hocam tam bu noktada, bir sonraki sorumuz da bunun ile alakalı. Esasında Türk kamuoyunda Moğolların Türk olup olmadığı hakkında birçok tartışma var. Genel kanı Moğolların Türk olduğu yönünde. Bu kanıyı oluşturan unsurlar nelerdir?

Türkiye’de kendini Türkçü zanneden, Türkçü olarak isimlendiren ama Türkoloji’nin bilimsel verilerinden habersiz olan tuhaf ve hayta bir insan topluluğu var. Bunlar Türkçülüğe, Türkçülük ideolojisine ve dünya görüşüne en büyük zararı veren tufeyli tiplerdir. Biraz dizlerini kırıp oturup ciddi Türkoloji eserlerini okumadıkları için Türkoloji’yi de bilmedikleri için kahve falı bakarmış gibi, ellerini kulaklarına atıp rastgele fikirler serdediler. Sosyal medyanın da dayanılmaz hale gelen kolaycılığında yararlanarak o fikirleri yaygınlaştırıyorlar. Sosyal medya bu anlamda Türk dünyası ile ilgili bilgiler çöplüğüne dönmüştür. Hele hele Türk mitolojisi, Türk inancı, Türk devletleri ve Türk kimliği ile ilgili bilgiler, çoğunluğu kendini Türkçü zanneden ve Türkoloji’den habersiz bu cahiller tarafından doldurulan uyduruk bilgilerden ibarettir. Maalesef Cengiz’in ve Moğolların Türklüğü meselesi de bunun en tipik örneklerinden birisidir. Mesela bunlardan daha önemlisi Çin’deki beyaz piramittir. Öyle bilgi kirliliği meydana geldi ki bugün Mançurya sınırları

içerisinde bulunan beyaz piramit Türkiye'deki Türkologların bile -ben dâhil- ilgi ve alaka sahalarının dışına çıkmıştır. Bu tuhaf ve cahilce üretmeler nedeniyle. Oysa beyaz piramit Kore akademisinin en önemli konularından birisidir ve Koreli akademisyenler bunun Türklere ait olması nedeniyle biraz kıskançça bu mesele ile uğraşmaktadırlar. Bu örnek her şeyi anlatmaya yeter. Dolayısıyla Moğolların Türklüğü, Cengiz Han'ın Türklüğü ile ilgili Türkiye'de çok cahil telakkiler ve kanaatler vardır. İşte Cengiz'in annesinin Türk olması gibi... Türkçe bilmesi gibi... Ya da hâkimiyetinin ve otoritesinin meşruiyetinin Türkler arasında yaygın hâkimiyet telakkilerinden alması ve meşruiyetini ona dayandırması gibi. Ama bunlar onu Moğol olarak nitelendirmemize mâni değil. Bence Moğol'dur ama doğal olarak Türk kültürü ile alakalı pek çok yönleri vardır.

A.S.A.: Meşruiyetini Türklerden alıyor demiştiniz. Bunu açar mısınız?

Bu kutsal kağanlık ideolojisi ile alakalıdır. Kutsal kağanlık ideolojisi, bozkırda kurulan bozkır tipi Türk devleti ile oluşacak. Bozkırda barış olmazsa yaşam olmaz. Bozkırda yaşayabilmek ve hayvancılık yapabilmek için barışa ihtiyaç var. Bu nedenle bozkır tipi devletler, barışı sağlamak için kuruluyor ve kim geçecek başına? Avrupa'daki mavi kanlı aristokrat miti gibi Türkler ve Moğollar arasında, Gök Tanrının gönderdiği ilahî; bozkurdun çocukları, Asena, Aşina ya da Börteçine oğullarından ve soyundan olması gerekiyor. Bunu yüzlerce, binlerce yıl biz Türkler geliştirdik, kullandık. Cengiz ortaya çıktığında bir kağan olarak o da bunun bir benzerini Moğollaştırarak hâkimiyetini ona dayandırdı ve meşruiyetini kolayca sağladı. Başka, Ötüken kutsal bir yer bizim için, Gök Tanrıya gidilen geçidin olduğu bir yer, eğer bir kağan Ötüken'i ele geçirmiş ve hâkimi olabilmişse Gök Tanrı ona kut vermiş demektir. Kendisine gelecek yolu ve iletişim biçimini onun tekeline vermiş demektir. Bu nedenle bizim için Ötüken kutsaldır. Ötüken yer, geçilen yer anlamında. Çok daha sonra Cengiz oğulları'nın da, Cengiz Han'ın da hâkimiyetlerini pekiştirmek için ilk ele geçirdikleri ve *Karakurum* adıyla bir şehir kurarak yerleştikleri yer, Ötüken sınırları içerisinde. Bundan bahsediyorum.

T.S.: Moğolistan'da bulunan ve özellikle Türkiye Türkleri için büyük önem arz eden kültür varlıklarımızın durumundan bahsedermisiniz? (Bengü taşlar, kurganlar, mezarlar, sözlü ve yazılı kaynaklar gibi.)

Son 20- 25 yıl içerisinde büyük işler yapıldı. Tonyukuk, Kültigin ve Bilge Kağan konusunda. Tonyukuk, Ulan Batur'a yaklaşık 20-30 km mesafededir. Oraya bir müze yapıldı ve etrafı tel çitlerle koruma altına alındı. Ulan Batur'un aşağı yukarı 400 km daha batısında olan Ötüken 'de de bir müze yapıldı ve oradaki Bilge Kağan ve Kültigin yazıtları ve benzer eserlerimiz de koruma altına alındı ve etrafları çitle çevrildi. Fakat bunlar ile yetinmeyiz. Bunlar yaklaşık yüzyıl önce yapılması gereken işlerdi. Moğolistan'da on binlerce Hun mezarı var. Hunlardan kalan mezarlar bunlar. Mesela Fransız Araştırmaları Merkezi bu Hun mezarlarını açtılar ve onların DNA'larını ölçtüler. Hun mezarlarından alınan örneklerin yeryüzünde en çok nerede yaygın olduklarını tespit etmeye yönelik bir araştırma yaptılar 10- 15 sene evvel. Bugünkü Moğolistan çıkmadı. Bugünkü Moğolistan'daki Moğollar ile Hunların DNA'ları örtüşmüyor. Orta Asya'daki insanların DNA'ları ile belli bir ölçüde örtüştü ama dünyada en çok örtüştüğü yer Türkiye'dir. Türkiye'de bazı saflar buraya çok az Türk geldi, buradaki Hititler Türkleşti falan gibi düşünürler. Bunu bu sonuçları onların suratlarına çarpmak lazım. DNA'dan daha somut, daha tarafsız ve daha yansız neyin sonucu olabilir diye. Bu çok önemli. Türkiye'nin Türkleşmesinde Türkiye'deki insanların kendilerini Türk olarak nitelendirip kabul etmelerinde Fransızların DNA araştırmaları gibi bu tarz araştırmaları çok önemsiyorum. Bu da kültürel bir varlığımızdır. Yani orada Hun mezarları üzerinde Türkiye'nin geliştirdiği hiçbir fikir yok ve hiç bir Türk bilim adamının ilgi sahasına bile girmiyor bu mesele. Kurganlardan başka bunlar. Bir de kurganlar var. Daha büyük, daha soylulara ait özel yapılar. Mesela 2-3 yıl önce Kazak âlimi ile Moğolların birlikte buldukları ve henüz yağmalanmamış bir kurgan bulundu biliyorsunuz. O kurganda ortaya çıkanları düşünüyorum, küçük topraktan pişirilmiş heykelcikler. Daha önce bu heykelcilik sanatının Çinlilere ait olduğu düşünülürdü çünkü Mançurya civarında Çin'de bir örneği çıkmıştı. Çinliler bunun 50- 60 senedir propagandasını yaparlardı çünkü o heykelciklerden hareketle çeşitli ulusların kılık kıyafeti, giyimi vs. kültürü hakkında çok önemli kaynaklar bunlar. Ama bu yeni açılan kurganda bulunan heykelciklerin Çin'de bulunanlardan 800 sene daha eski olduğu ortaya çıktı. O zaman şimdiye kadar Çinlilere atfedilen ve Çinlilerin sahiplendiği bu *keramik* heykelcikler geleneği bir anda Çinlilere ait olmaktan çıktı, bize ait oldu. Çünkü çok daha eski bir örneği bizde çıktı. Bu tip yapılar çok önemli. Bugün Türkoloji açısından Moğolistan'da yeni ve büyük keşifler çağının başlangıcındayız. Bunun idrakinde olarak baktığımız zaman Moğolistan bizim hiçbir şekilde

vazgeçemeyeceğimiz, arkeolojik ve filolojik buluntuları ile olmazsa olmazımız ve son derece önemli bir kültürel arşiv sahamızdır. Arkeolojimizi geliştirip yani bir Türk bozkır arkeolojisi enstitü kurup Fransız ve İngiliz arkeoloji enstitüsü gibi bu coğrafyada faaliyet göstermeliyiz. Burada da arkeoloji, etnoloji ya da halkbilimi iç içe olmalıdır.

T.S.: Hatta biyolojiyi bile katmalıyız. Fransızların yaptığı DNA çalışmalarında biyolojiden yararlandıklarını da görüyoruz.

Hiç şüphesiz, olmazsa olmazı zaten. Arkeolojiyi geniş anlamda söylüyorum. DNA'nın yanı sıra mesela bir arkeolojik kazıda o devrin bir tuvaleti bulunduğunda arkeobiyologlar, hem arkeoloji hem de biyolojiyi bir arada yapanlar -ben oradayken böyle bir şey bulunmuştu- o toplumun adeta bir kütüphanesini bulmuş gibi oluyor. Yemekleri, içecekleri, dahası onlardaki virüsler, hastalıklar birçok şeyi aydınlatıyor. Mesela 2005 yılında orada iki Alman ekibi çalışıyordu. Karakurum 'da bizim TİKA vasıtasıyla yaptığımız yolun başlangıcına yakın bir yerde bir Müslüman mezarlığı buldular ama aradan 15 sene geçti, bunu ilan bile etmediler. Orada bulunan bir Müslüman mezarlığı demek Türk mezarlığı demektir. Orada bulunan ve yarı zamanlı olarak çalışan bir arkadaş, bunu bana haber verdi fakat asıl kazıyı yapanlar bunu hâlâ yayınlamadılar. Dolayısıyla bütün bunlar gösteriyor ki biz orada olmalıyız, hem de çok güçlü bir şekilde orada olmalıyız ve çok büyük bir enstitü kurarak orada bulunmalıyız. Zaten Türkoloji artık geçmişin Türkoloji paradigmatlarıyla yapılamaz. Türkoloji'nin yapılış şekli ve amacı değişmek zorundadır. Üstat Mehmet Fuat Köprülü'nün yüzyıl öncenin imkânları ve ufku ile formüle ettiği bir Türkoloji'yi biz hala sürdürmeye çalışıyoruz. Bence bu en büyük eksikliklerimiz ve yanlışlarımızdan birisidir. Bir Türkolog canlı bireyleri ve topluluğunu araştırdığının farkında olmalıdır. Yani kültür araştırmalarımıza biraz biyoloji metodlarını da katmalıyız. Bu insanlar ne yerler ne içerler, nasıl otururlar, nasıl kokarlar, nasıl kokuları severlere kadar, semiyotik yönleri olan bir Türkoloji'nin zamanı. Kurganlar, mezarlar, orada yaşayan topluluklar... Yani hala orada Şamanizm yaşıyor, son derece önemli. Ya da çok eski bir Türk çalgısı çıktı 2- 3 yıl önce. Eğer üzerinde Göktürk harfleri olmasaydı... Buna rağmen bile Moğollar ve başkaları bunu sahiplenmeye çalışıyor. Bir anda Türk çalgı bilimini 2400 yıl öncesine getirdi. Yani böyle büyük sürpriz gelişmelere, keşiflere açık bir yerdir Moğolistan ya da tarihsel adıyla Kuzeydoğu Türkistan. Gene 2- 3 yıl önce mesela Ulan Batur'un yaklaşık 100- 120 km

doğusunda bulunan bir yer... Bugüne kadar o bölgenin işte Moğol gerçek tarihinin başladığı yer gibi düşünülürdü. İç Moğolistan'a kadar doğru giden bugünkü Moğolistan'ın doğusunda Moğolların olduğu düşünülürdü ama orada yazıtları ile vesaire bir *yabgunun* kurganı çıktı. Yani bir Türk kağanının, yabgusunun kurganının çıkması demek, o bölgenin de çok halis Göktürk toprağı olduğunu ortaya çıkartıyor ve Moğolların çok daha doğuda yani bugünkü İç Moğolistan denilen yerde anavatanlarının olduğunu ortaya çıkartıyor ki bu son derece önemli. Tarihsel olarak bugünkü bağımsız Dış Moğolistan'ın tamamen Türk toprağı olduğu ortaya çıkıyor. Dediğim gibi Moğolistan yeni Türkolojik keşiflerin ortaya konulabileceği en önemli yerlerden birisidir. Bugün Moğolistan'da yaşayan küçük bazı toplulukların etnografik ya da halkbilimsel derlemeleri bile yapılmadı, bilmiyoruz. Hiç beklemediğimiz yerde farklı bir Türkçe ile farklı bir anlayış ile sayıca çok küçük Türk toplulukları ortaya çıkıyor. Zaten sayı da önemli değil, Atlas'ın kayıp Türkler olarak verdiği Duha Uygurları, Türk milletinin on bin yıl önce nasıl yaşadığını gösteren canlı bir laboratuvar olması bakımından son derece önemli. Şamanizm'den başka bir din kabul etmedikleri için on bin yıl boyunca Türk Şamanizm'inin nasıl bir evrime uğradığına dair birinci elden bilgi vermesi bakımından önemli. Yoksa sayıları çok az, birkaç yüz insan kaldı ya da kalmadı. Ama o birkaç yüz, orantılanamayacak kadar inanılmaz önemli bir bilgi kaynağı olarak karşımıza çıkıyor. On bin yıl öncesinden bugüne, hayat tarzlarında değişen şeylerin çok az olması dolayısıyla Türkler on bin yıl önce nasıl bir hayata başladılar, nasıl geliştiler, konusunda bize canlı konuşan insanlar var, bir laboratuvar var. Böylece bir anda eski Yunan'ın yazılı kaynaklarından çok daha önemli kaynaklar ile karşı karşıya kalıyoruz. Türkoloji çalışmalarında evet belki yazılı kaynaklarımız eski Yunan'la kıyaslanamayacak kadar, Çin ile kıyaslanamayacak kadar az ama bizim yaşayan canlı insan kaynaklarımız var. Sözlü kaynaklarımız var. Bunları iyi değerlendirebilirsek pek çok diğer milletten çok daha önemli sosyal ve kültürel arka planımızı, geçmişimizi aydınlatacak kaynaklara kavuşabiliriz, bu nedenle son derece önemlidir. Mesela hala klasistler, Homeros'un destancı mıydı yoksa oturup bunları yazan birisi miydi diye olup olmadığını tartışıyor. Neden? Elleri yazılı kaynak yok. Geleneğin nasıl olduğunu bilmiyorlar. Ama bizim elimizde bir tane bile yazılı kaynağın olmadığı eski geleneklerimizi yaşayan, o geleneği sürdüren insanlarımız var. Gelenek çevresi devam ediyor hala. Dolayısıyla bunlara belli birtakım metotlarla, sistematikler içinde yaklaşıp, derleyip, toplayıp işlediğimizde yazılı

kaynaklardan daha da değerli sözlü kaynaklar ile karşı karşıyayız. Sözlü kaynaklar yabana atılmamalı. Sözlü kaynakların incelenen unsura göre bazen yazılı kaynaklardan çok daha önemli olduğunu çok rahatlıkla söyleyebiliyorum.

T.S.: Hocam şimdi tarihi unsurlardan bahsettiniz. Peki, günümüz Türkiye'si ve Moğolistan'ının kültürel ortaklıklarından bahsedebilir miyiz?

Tabi nerden baksanız 1000 yıllık, 1500 yıllık zaman olarak. Mekân olarak on bin km'lik uzaklıklar var. Türkiye Türkleri ile çok uzak gibi görünen bu mesafeler diğer Türk boylarına göreceli olarak çok daha yakın. Ama diğer Türk boylarına olan yakınlıklarımızı göz önünde bulundurduğumuzda kopuk olmadığımızı, ilişkili olduğumuzu söyleyebiliriz. Tabi ele alıp araştırdığımız unsura bağlı olarak değişir bunlar. Mesela bizim İslam ile ilgili meselelerimizi doğrudan Moğollar ile ilgili bir kaynağa dayandırmamız çok zor olur. Ancak orada Moğollaşan ama İslam'dan kopmayan Hotonlar diye 10- 15 bin kişilik küçük bir topluluk var. Onlar örnekleminden bazı şeyler ileri sürebilir, konuşabilir, düşünebiliriz. Ya da Anadolu'ya gelip veya Türk dünyasının diğer yerlerinde hâkim unsurken Moğollar Müslümanlaştılar ve Müslümanlaşan Moğolların neredeyse tamamı Türkleştiler bu süreçte. Bugünkü Moğolistan ile bu tarihî arka plandaki ortaklıklar üzerinden bakmamız gerekir. Yani biz bazılarında o kadar koştuk ki kendi alakamızı kuramadan Moğollar ile aramızda bulunan bu unsurları fark edemeyiz, keşfedemeyiz. Mesela biz "tuğ" sözcüğünü biliyoruz. Efendim, ordumuzdaki tuğları da biliyoruz, 9 tuğu da biliyoruz. Osmanlı dönemindeki tuğlarla ilgili bu yapıyı da biliyoruz. Düşünün ki bazıları, Osmanlı ordusunu devşirmelik nedeniyle çok uzakta zannederler. Hâlbuki halis muhlis Türk gelenekleri üzerine bina olur 9 tuğ, 9 tuğlu. Ya da vezirlere tuğ verilmesi; 3 tuğlu 5 tuğlu olması vezirlerin onların generallik derecelerini belirler. Kavuklarına konulan tuğlar, turna tüyleri vs. ile belirlenen tuğlar, Moğol ordusunun da vazgeçilmezidir. Ve Moğollarda da bu tuğlar, en geçmişe gittiğimizde at kuyruklarından yapılıdır. Mehterde de görürüz buna benzer sembolleri ve simgeleri. Bugünkü Moğolistan Genelkurmay Başkanlığının en önemli yerinde de 9 tuğ bulunur ve Moğollar bu 9 tuğun canlı olduğuna inanır. Yani onların kendi başlarına canlı varlıklar olduğuna inanırlar. Bizim sancaklara olan bakışımızda aslında bunun gibidir. Bu mesela öyle geniş, öyle inanılmaz ortaklıklar gösteren bir konudur ki ama bunu bulabilmek için Türkiye Türkü'nün önce kendisi tuğu öğrenecek,

geçmişini öğrenecek. Biz geçmişimizden çok uzaklaştığımız ve çok koştüğümüz için Moğollar ile aramızdaki yakınlıkları, süreklilikleri kolayca fark edemiyoruz, sıkıntı bizde. Ama bugün ortak geçmişimiz var, ortak menfaatlerimiz var. Bu bize ortak geleceğimizin yolunu gösterir ve ortak geleceğimiz de olmalıdır. Moğolistan bakir bir ülkedir, hala Türklerin yaşadığı bir ülkedir ve tarihsel olarak anavatanımızdır. Bu nedenle de hayatın hemen her saha ve safhasındaki ortaklıklarımızı, bazıları küllenmiş bile olsa, onların külünü almalı içteki koruları bulmalı ve bunlar üzerinden yeni köprüler inşa etmeliyiz. Yoksa onlar Lamaist'tir, Budist'tir, Şamanist'tir; biz Müslümanız, işte biz Batılıyız, Avrupalıyız diyerek uzaklaşmak bizim hiçbir şeyimizi çözmez.

A.S.A: Sayın hocam, söz arasında yazılı ve sözlü kaynaklardan bahsettiniz. Türk kültür hayatında Moğol halk anlatılarının geçmişten günümüze gelen imajı nasıl şekillenmiştir? Özellikle Cengiz Han etrafında şekillenen anlatıları merak ediyorum.

Türk kültür hayatından daha ziyade Türkistan'da Cengiznameler var. Onlarda Cengiz bir Türk kahraman, hatta bir Müslüman kahraman gibi yorumlanışlar var. Ama doğrudan doğruya Moğolların hayatındaki anlatılar o şekilde değil. Onlar Cengiz'i bugün neredeyse Tanrı gibi düşünüyorlar ve yüceltiyorlar ki her markanın Cengiz'i var. Yani bu ilahi kökenli kahramanı neredeyse Tanrı, yarı Tanrı gibi algılayan Moğollar da var; ama bakıyorsunuz adam biraz para bulmuş dünyanın en kötü votkasını üretecek, adına Cengiz votkası diyor. Beyaz kadın ticareti yapılan çok kötü bir sauna yapmış, utanmadan onun adına Cengiz Han sauna diyebiliyor, bir kaos, bir kaotik yapı içinde. Günümüz Moğol insanının bir kısmı, en azından Ulan Batur'da yaşayan ve ticaret ile uğraşan, kendinden kopuk, tıpkı Türkiye gibi. Türkiye'deki Türk insanı kaotik değil mi, kafası karışık değil mi? O anlatılar doğrudan hayatı yönlendirmiyor ama Moğollar ve Tıvalar bir taraflarıyla da Lamaistlerdir yani et yiyen Budistlerdir. Dolayısıyla Dalai Lama'ya, *Gesar epik* destanına uzanan yönleri var. Orası yavaş yavaş Müslüman Türklerden uzaklaşan bir yapıya bürünüyor. Bizim hayatımızda artık o tip destanlar yok, bizim hayatımızda mesela Köroğlu var. Köroğlu'nun birçok kolunda bile bakıyorsunuz; Köroğlu sonunda kırklara karışıyor, eriyor, eren, evliya oluyor, İslamleşmiş bir yapıya dönüşüyor. Alperen ifadesinin yerini gaziler alacak, işte Battalgazi vesaire gibi... Yani bizde gittikçe İslamleşmiş bir tabaka yerini alırken onlarda da Budist, Lamaist bir tabaka, Şamanizm ile karışarak onun üzerinde katlanarak yeni formlar

çıkıyor. Anlatılar çok etkili değil ama bunlar yeniden diriliyor. Mesela Göktürk kitabeleri son yüzyılımızda Türkiye Türklerinin hayatında son derece önemli bir yere sahip ama daha önce bilmiyorduk, unutmuştuk ve yeniden keşfedildi. Millet hayatına girdi ve şu anda çok işlevsel olarak devam ediyor.

T.S.: Peki hocam, son dönem Türk Moğol ilişkilerine dair neler söyleyebilirsiniz? Biraz önce Moğolistan'dan Türkiye'ye gelen öğrencilerden bahsettiniz bu da demek oluyor ki arada bir eğitim ilişkisi var.

Çok yoğun bir ilişki var.

T.S.: Peki Türkiye'den Moğolistan'a giden öğrenciler mi var mı?

Türkiye'den Moğolistan'a giden öğrenci yok denecek kadar az. Bizim insanımız oraya gitmek istemiyor, orayı çok zor buluyor. İngiltere deseniz koştura koştura gider insanlar ama Moğolistan deyince bunun peşine düşmüyorlar. Oysa Moğolca yakınlıklar nedeniyle herhangi bir batı diline nazaran çok daha kolay öğrenilebilecek bir dildir. Yukarıda söylediğim nedenler ile de iyi bir Moğolca bilen bir Türkoloji öğrencisi çok kolaylıkla akademide iş bulabilecekken, asistan olabilecekken, doktora alınabilecekken buna rağmen gitmiyor. Ama dünyanın başka ülkelerinde öyle değil. Hollanda'sından Macaristan'ına, Slovakya'sına kadar ben orada genç öğrenciler ile karşılaştım ki bunların çoğu ekonomik olarak çok az, çok fakara şartlarda ama inanılmaz başarılı çalışmalar yapıyorlardı. Bu noktada biz Türkler korkağız. Kızlarımız bir yana, erkeklerimiz bile buralara gitmek istemiyor, maceradan korkuyor. Ütopyası olmayan solucanlara dönüştü Türkiye. Yani korkak ve konformist, her şeyim en iyi şekilde gelsin, verilsin, kendilerini beslesin, kız başına "tek taşıma yapsın" ama kız başına oralara gidip çalışma yapmaya gitmiyor. Konuştuğunda mangalda kül bırakmayan erkek "delikanlı"larımız, küçük dağları yaratmış gibi davranıyor ama kalkıp Moğolistan'a giden ancak birkaç tane Türk tanıdım ben böyle. İki üç tane de akademiden insan gitmiştir. Üstelik Türkiye'den alınan üç aylık burslar ile Moğolistan'da zengin olarak yaşamak mümkünken bile, yani para problemi yokken bile, Türk çocukları gitmiyorlar. Ama Doğu Avrupa'nın, Batı Avrupa'nın beş para etmez memleketlerine gitmek için birbirlerini çığnıyorlar. Bunun ile yüzleşmeliyiz, aynen hakikat budur. Ben 15 yılda yüzlerce konferans verdim Türk mitolojisi ve Türk Şamanizm'i ile ilgili ve hemen hemen her defasında Moğolistan'a gitmenin faydalarını, yararlarını ve yollarını anlattım.

Bana bugüne kadar bir çocuk sordu, nasıl gidebilirim hocam diye? O da Girne Amerikan Üniversitesinden bir kız öğrenciydi. Fakat o çocukta oraya gidip lokanta açmayı düşünüyordu, aççıydı. Aynen durumumuz budur. Türkiye’de mangalda kül bırakmayan, sağda solda yalan yanlış haberler yazan Türkçülerin yola çıkıp gidip Türkistan’da çalışmayı, orada Moğolca öğrenmeyi, orada arkeoloji öğrenmeyi, orada mitoloji öğrenmeyi göze almayan sahtekârlardır.

T.S.: Peki Hocam ekonomik ve siyasî ilişkiler ne düzeydedir?

En üst düzeydedir. Yani Türkiye Moğolistan’a, Moğolistan Türkiye’ye sahip çıkar, birbirlerini destekler. Üçüncü komşu politikası var Moğolistan’ın, yani Çin ve Rusya arasında olduğundan başka komşuları yok. Dolayısıyla onun ötesinde hava yoluyla başka ülkeler ile kurdukları ilişkilerle buldukları komşuya “üçüncü komşu” derler, üçüncü komşu politikası. Üçüncü komşu politikasında Moğolistan’ın en içli dışlı olduğu ülke Kore, Türkiye bir de Japonya diyebilirim. Amerika da buna dâhil olmaya çalışıyor.

T.S.: Esasında bir sonraki sorumuz da bunun hakkındaydı hocam. Bölgedeki diğer Doğu Asya toplulukları ile Moğolistan’ın siyasî ve kültürel ilişkileri ne seviyededir?

Yani kaçınılmaz olarak Moğollar dünyada 7- 8 milyon, 2 milyonu bugünkü bağımsız Moğolistan’da yaşıyor. 7 milyonu aşağı yukarı Çin’de. Çin’in bir bölgesini oluşturuyor, İç Moğolistan denilen yer. Çin en büyük sınır komşuları. Dolayısıyla Çin ile olan ilişkileri, Çin belirliyor. Dışarıdan gelen demir yolu Çin’den geliyor, Moğolistan’dan geçip Sibiryaya ile bağlantılı. Yani demir yolu ya Sibiryaya üzerinden gelecek ya da Pekin üzerinden gidecek. Dolayısıyla ticarete ürettiğini dışarıya verebilmesi, dışarıdan oraya gelebilecekler kara yoluyla ancak bu demir yolu hattından sağlanabilir. Başka? Geriye hava yolu kalıyor. İşte hava yoluyla dünya ile irtibat kurma derdinde. Üçüncü komşudan kastı o. Koreliler ile çok iyi diyalogları vardır. Bir Moğol’un ilk gidip yerleşmeye çalıştığı, düşündüğü yer Kore’dir. Kore’ye yakınlık hissediyorlar, Koreliler ile evlilikler de çok dolayısıyla Koreliler de oraya yatırım yapma derdindeler. Japonlar onları takip ediyorlar ve tabiki Amerika. Herkes kendine göre başka nedenler göstererek Moğolistan’a gelmek, Moğolistan’a yerleşmek ve Moğolların kalbini, gönlünü kazanmak derdinde. Ruslar da böyle, Çinliler de böyle, Japonlar ve Koreliler de böyle. Moğolların kalbinde önemli bir yere sahip olan Türkler ve Türkiye olarak mevcut imkânları zorlamıyor, daha fazla üstüne gitmiyor ve bunu daha da

güçlendirmenin yollarını çok fazla aramıyor gibiyiz. Ama yapabiliriz potansiyel olarak buna sahibiz.

T.S.: Bu verdiğiniz cevap içerisinde Moğolistan ve Çin ilişkileri dikkat çekiyor. Çin'in son yıllarda Konfüçyüs Enstitüleri kurarak dünyada Çin dilinin ve kültürünün yaygınlaşmasını hedeflediğini biliyoruz. Burada dünyanın Çinleşmesi gibi bir amaçlarının olduğunu söyleyebiliriz. Moğolistan'da bu şekilde yatırımlar var mı acaba? Konfüçyüs Enstitülerinin kurulması, Çin dili ve kültürünün yaygınlaşması gibi. Moğolların büyük bir bölümü sizin de ifade ettiğiniz gibi İç Moğolistan denilen bölgede yaşıyor, diğer kalan kısımların Çinleşmesini hedefleyen faaliyetler var mıdır?

En üst düzeyde var. Moğolların büyük bir kısmını bir azınlık olarak içinde barındıran Çin, aslında gerçek Moğolistan biziz, gerçek Cengiz'in hatırasına sahip çıkan biziz gibi sahte bir kültürel kurguyla bağımsız Moğolistan'ın varoluş zeminini ortadan kaldırmaya yönelik hamleler yapıyor. Mesela İç Moğolistan'da çok büyük bir Cengiz Han heykelini ilk önce Çinliler yaptılar. Dolayısıyla Dış Moğolistan'da bulunan Moğollar biraz aşağılık kompleksine büründüler. Birtakım güçler el ele vererek Moğolistan'da bulunan o büyük Cengiz Han heykelini inşa ettiler. Bunlar göstergeler... Ama Moğolistan- Çin sınırında asıl orayı bekleyen koruyan Çinlilerdir. Mesela 100 kmlik bir mesafede iki Moğol askeri, iki deveye biner. 12 saat yol gider, karşı taraftan da 12 saat yol giden iki asker birbirlerinin defterlerini imzalarlar, geri dönerler ve devriye biter. Bu Moğolların, Çin sınırlarını koruma biçimleridir. Bu nedenle bazen inanılmaz şehir efsaneleri, olayları dehşetengiz bir biçimde ortaya koyacak hikâyeler anlatılır. Ne kadar gerçektirler ne kadar değıldirler tam bilemem ama mesela bir Çinli grubun Moğolistan'a girip arkeolojik kazılar, define, hazine aramaları yaptıktan üç ay sonra fark edilip tesadüfen yakalanmaları gibi. Bu şu demektir; hiç fark edilmeden yakalanmadan gidip geri dönen Çinli gruplar da vardır. Dolayısıyla oradaki durum Çin'in insafına kalmış gibidir. O çok büyük güçlü Çin'i düşünürseniz öyle. Çin'in Amerika'daki meşhur uygarlık Mayaların Çin kültürü ile bir ilgisi olduğunu ortaya koyabilmek için 5 milyar dolar harcadığı söyleniyor. O dediğiniz gibi yayılmanın altyapısını oluşturmak ve algıları yönlendirebilmek için çok ciddi paralar harcıyorlar. Çinlilerin Çin'e hâkim olan herkesi Çinli kabul etme gibi bir anlayışları vardır. Kubilay'ı bile Çin kağıanı olarak kabul ederler. Bu Çin'in dünya görüşü. Toprağa dayalı bir anlayış. Dolayısıyla Moğollar bu anlamda çok ciddi bir tehlike ile karşı karşıyalar. Biz Türkler'in defalarca Çin'e

hâkim olup kurduğumuz hanedanların Çinlileşmesi gibi, o benzer yapıları diğer Moğollara uygulamaya yöneldiğini görüyoruz. Bunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Amerikalılarda işte tam bu noktada bu aradaki gerilimli ortamı yönlendirebilmek için Moğolistan'a çok önem veriyorlar, oraya yatırımlar yapmaya insan yerleştirmeye çalışıyorlar.

T.S.: Burada şu soruyu sormak istiyorum. Moğolistan'da yaşayan insanların Göktürk kitabelerinde ifade edilen 'Çinin tatlı diline yumuşak ipeğine inanma' tavsiyesine kulak verip buradan bir ders çıkarma eğilimi var mıdır acaba?

Var. Mesela Moğolistan Faşist Partisi Genel Başkanı ile bir eğlence ortamında karşılaşmıştık. Yanımıza geldi ve gayet nazik bir biçimde kartını takdim etti, "Ben Moğolistan Faşist Partisi Genel Başkanı". Adını hatırlamıyorum şu anda. Kartını takdim etti ve çok kibar bir biçimde "Bir fikrim var sizinle paylaşmak istiyorum" dedi. Fikri şu: "Biz Çin ile Rusya arasında bir sandviç gibiyiz. Böyle giderse ya Çinlileşeceğiz ya da Ruslaşacağız. Benim kanaatimce biz de Müslüman olup Türk dünyasına katılmamız" diyerek sözünü tamamladı. Biz çok sevindik tabi, biz de kartlarımızı verdik falan falan. Yani Moğolistan'ın Faşist Partisinin Genel Başkanı bile böyle düşünebiliyorsa, bu insanlar bu korkuyu yaşıyorlar, bunun farkındalar. Biz de bunun farkında olarak onlara yaklaşmalıyız. Bilgilerini, konuyla uğraşanları tabi ki Bilge Kağan'ın bu ifadelerini biliyorlar, tabiki Çinliye ve diğer emperyal güçlere karşı teyakkuz halindeler. Türkiye'nin 5-6 misli büyüklükte bir ülke ve 2 milyon nüfus, nüfusun nasıl bir güç olduğunu insan o bağlamda daha iyi anlıyor, hele ki komşunuz Çin ise.

A.S.A: Moğolistan, coğrafi olarak çok büyük bir ülke değil mi? Avusturya büyüklüğünde ormanlık alanları bulunmaktaymış.

Bunu, Avusturyalı bir Ormancılık profesöründen öğrendim ben. Orada bir sempozyuma katılmıştım. Moğolistan'ın, Avusturya kadar ormanları varmış. Bu hiç de az değil, hep böyle çöllük falan gibi görüyoruz ama çok şaşırtıcı. Ekonomik anlamda inanılmaz yer altı ve yer üstü zenginlikleri var. Dünyada en fazla hayvanın olduğu ülke, hayvancılık açısından. Yani Moğolistan bir fırsatlar ülkesi. Niye bizim insanlarımız, iş adamlarımız gitmiyor ciddi anlamda merak ediyorum.

A.S.A.: Hocam son olarak Türkiye'de Moğol dili ve kültürü hakkında yapılan çalışmaların mahiyetine dair bilgi verebilir misiniz?

Maalesef çok yeterli değil ama hiç de yok değil. Zannediyorum 10- 15 sene önce Cengiz Han'ın devletinin 800. yıl dönümü nedeniyle benim teklif etmem ile bir kitap hazırladı Kültür Bakanlığı. Türkiye'de yapılan Moğolistan ve Moğolistan kültürü ile ilgili çalışmalar bibliyografyası. Moğolistan, Moğol kültürü, Moğol tarihi ve ortaklıklarımız ile ilgili yaklaşık 1000 civarında makale, kitap vesaire çalışma ortaya çıktı. Bu çalışmalar gittikçe hızlanıyor ama istenilen düzeyde değil. Yani bizim Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Enstitüsünde Moğol Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı kuruldu. İstanbul'dan, İzmir Kâtip Çelebi'den bazı arkadaşlar Moğol dili, edebiyatı ve kültürü üzerine çalışmaya başladılar. Yani az, Moğolistan'da bizden daha hızlı Türk dünyası hakkındaki çalışmalar. Biz de daha hızlandırmalıyız ve daha çeşitlendirmeliyiz diye düşünüyorum.

T.S.: Hocam, söyleşimize eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mıdır acaba?

Eklemek istediğim, çalışmalarımızı daha fazla hızlandırmalıyız derken sizin bu söyleşi teklifiniz, yaptığınız bu söyleşi, bu gayretiniz ve gösterdiğiniz ilgi; hayal ettiğimiz ve hızlanarak güçlenecek Moğolistan araştırmalarının somut bir göstergesidir diye düşünüyorum. Sizlere başarılar dileyip Tanrı'dan güç kuvvet diliyorum.

T.S.: Söyleşi teklifimizi kabul ettiğiniz ve Moğolistan hakkında verdiğiniz bu kıymetli bilgiler için çok teşekkür ederiz.